

ШЕЛЕВЕР Н. В.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
(Державний вищий навчальний
заклад «Ужгородський національний
університет»)

УДК 347.951.02+340.142+342.15:341.645
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.3>

СПРАВЕДЛИВІСТЬ – ОБОВ’ЯЗКОВА ВИМОГА СУДОВОГО РІШЕННЯ

У пропонованій статті автор розглядає актуальне питання сьогодення – справедливість судових рішень. Оскільки Україна прагне стати членом ЄС та НАТО, питання справедливості правосуддя є надзвичайно важливим. Наразі великою загрозою справедливості судочинства є корупція. В Україні доступ громадян до суду є, але проблемою є те, що дуже часто здійснюється лише формальне правосуддя, тобто реалізація принципу справедливості не відбувається. Автор зазначає, що, якщо судові рішення не відповідатиме принципу верховенства права та принципу справедливості, правосуддя втрачає сенс. Суддя повинен це забезпечувати та діяти в інтересах держави і суспільства. Несправедливі рішення призводять до правового нігілізму та підривають авторитет судової гілки влади. Важливим питанням є і реалізація судових рішень. Якщо судові рішення не виконане, то втрачається взагалі сенс правосуддя. Завданням для українських суддів є прийняття таких рішень, які б відповідали «духу справедливості». Необхідним кроком з боку законодавця є і посилення відповідальності для представників Феміди за винесення необґрунтованих та невмотивованих рішень. Автор звертає увагу на таку проблему, як суддівська помилка. Це призводить до порушення принципу справедливості і потребує окремого дослідження. Справедливе судочинство слід розглядати в матеріальному та процесуальному аспектах. Суддя може забезпечити справедливе судочинство тільки з дотриманням принципу рівності всіх перед законом і судом. Автор досліджує погляди українських вчених та погоджується з думкою про те, що Конституцію України слід доповнити засадою справедливості. Така ідеологія прослідковується в Конституції України та процесуальних кодексах. Справедливе рішення – це законне рішення. Судді приймають рішення за своїм внутрішнім переконанням, але це є проблемою, оскільки справедливість у кожного своя. З огляду на це індикатором справедливого судового рішення має бути саме його законність. Важливим кроком для законодавця є посилення відповідальності суддів за несправедливі рішення. Автор вважає, що саме корупція гальмує реформи у судовій гілці влади, тому першочерговим завданням є подолання цього негативного явища.

Ключові слова: акт правосуддя, суддя, ЄСПЛ, законність, верховенство права, обґрунтованість, корупція, принцип рівності.

Shelever N. V. Justice is a mandatory requirement of a court decision

In the given article, the author considers the topical issue of today – the fairness of court decisions. As Ukraine aspires to become a member of the EU and NATO, the issue of justice is extremely important. At present, corruption is a major threat to a fair trial. In Ukraine, citizens have access to court, but the problem is that very often

only «formal» justice is administered, i.e. the principle of justice is not implemented. The author notes that if a court decision does not comply with the rule of law and the principle of justice, then justice loses its meaning. The judge must ensure this and act in the interests of the state and society. Unjust decisions lead to legal nihilism and undermine the authority of the judiciary. An important issue is the implementation of court decisions. If the court decision is not executed, the meaning of justice is lost altogether. The task for Ukrainian judges is to make decisions that are in line with the «spirit of justice». A necessary step on the part of the legislator is to strengthen the responsibility for the representatives of Themis for making unreasonable and unmotivated decisions. The author draws attention to such a problem as a judge's mistake. This violates the principle of justice and requires a separate study. A fair trial should be considered in substantive and procedural aspects. A judge can ensure a fair trial only by adhering to the principle of equality of all facing the law and the court. The author examines the views of Ukrainian scholars and agrees that the Constitution of Ukraine should be supplemented by the principle of justice. After all, its ideology is traced in the Constitution of Ukraine and procedural codes. A fair decision is, first of all, legal. Judges make their decisions based on their inner convictions, but this is a problem because everyone has his/her own justice. Therefore, the indicator of a fair court decision should be its legality. An important step for the legislator is to strengthen the responsibility of judges for unfair decisions. The author believes that it is corruption that slows down reforms in the judiciary. Therefore, the priority is to overcome this negative phenomenon.

Key words: *act of justice, judge, ECtHR, legality, rule of law, validity, corruption, principle of equality.*

Вступ. Кожен має конституційне право на справедливий суд та розумні строки розгляду його справи. Судове рішення – це акт правосуддя, який закріплює принципи верховенства права та справедливості. У зв'язку з прагненням України стати членом ЄС та НАТО обов'язковою вимогою є подолання корупції в нашій державі. Судді повинні бути справедливими, тобто здійснювати справедливе правосуддя. Окрім цього, рішення суду повинні виконуватися. Принцип справедливості має бути втілений у життя, інакше втрачається сенс правосуддя.

У своїх роботах питанню справедливості у судовому процесі приділяли увагу такі вчені, як Н. Бобченко, Н. Грень, І. Гриценко, П. Гуйван, І. Коваль, В. Комаров, М. Погорецький, К. Середенко, О. Ткачук, Ю. Тобота та інші.

Постановка завдання. Проте автор сформував власний підхід до даного питання. Саме тому мета статті – розглянути проблеми, які виникають при прийнятті рішень суддями, та надати власні пропозиції щодо досягнення справедливості судочинства.

Результати дослідження. У Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року та Міжнародному пакті про громадянські й політичні права від 16 грудня 1966 року було нормативно закріплене право на справедливий судовий розгляд. Мета правосуддя – це досягнення справедливого результату розгляду справи.

На думку Є. Горевого та А. Козявіна, справедливість у судовому процесі «може бути розглянута в двох аспектах: як справедливість процедури (тобто прийняття рішення при дотриманні вимоги про рівність процесуальних можливостей сторін) і справедливість рішення (тобто відповідність прийнятого рішення нормам права, вимогам моральності), тобто в широкому і вузькому значенні» [1].

Суддя Європейського суду з прав людини Лукіс Г. Лукайдес вважає, що «право на справедливий судовий розгляд також передбачає право на справедливий результат чи справедливе судове рішення <...> Було б абсурдно, якби Конвенція забезпечувала належне здійснення процесуальних дій при спорі про право чи пред'явленні кримінального обвинувачення і в той же час залишала особу, яка звернулася в суд, чи обвинуваченого незахищеними

відносно результату вирішення справи. Такий підхід дозволяє справедливому судовому розгляду закінчитися з явно необґрунтованим чи несправедливим результатом» [2, с. 10–11].

О. Папкова вважає, що «законодавець тому і передає на суддівський розгляд вирішення деяких правових питань, які сам повністю врегулювати не може, оскільки для цього вимагається спеціальний підхід у кожному конкретному випадку» [3]. Під час вирішення справи суддя повинен прийняти таке рішення, яке б відповідало «духу справедливості». Тобто де-факто він має свободу дій, але де-юре обмежений принципом справедливості.

П. Гуйван зазначає: «Держава мусить забезпечити, щоб рішення, які виносяться судами, були чесними та справедливими, у тому числі шляхом їхнього належного та обґрунтованого перегляду упродовж розумних строків. Цілком очевидно, що в сфері забезпечення справедливого судочинства на теренах нашої держави ще слід зробити значний обсяг справ. Це стосується як нормативно-правової діяльності, так і формування виправданих часом та досвідом ЄСПЛ правозастосовних підходів. У законодавчій царині необхідно запровадити більш жорстку відповідальність суддів за винесення необґрунтованого та немотивованого вердикту, затвердити конституційні принципи оскаржуваності рішень в апеляційному та касаційному порядку, розробити відповідний інструментарій. У площині правозастосування слід сподіватися, що оновлені суди у своїй діяльності будуть керуватися такими основоположними принципами європейського судівництва, як справедливість та юридична певність» [4, с. 245–246].

Дуже цікавим питанням є питання суддівської помилки, адже вона в судовому рішенні призводить до порушення принципу справедливості. Кому завдає найбільшої шкоди помилка судді? Ну, звісно, невинно засудженому. Тоді у таких осіб виникає правовий нігілізм на фоні розчарування у справедливості суду. Такі несправедливі рішення призводять до зниження авторитету усієї судової гілки влади, адже суддя, який виніс несправедливе рішення, в очах несправедливо засудженого є злочинцем.

Л. Явіч зазначає: «Якщо необґрунтоване і незаконне покарання є відкритим свавіллям, то несправедливе покарання – це таке ж свавілля, але прикрите формальними рамками закону. Несправедливе застосування закону не здатне реально відновити правопорядок, бо воно штучно відриває юридичну форму від її дійсного змісту, спотворює право, а не захищає його від порушень» [5, с. 280].

Суддівська помилка в суді першої інстанції призводить до подання апеляційної скарги, помилка в суді апеляційної інстанції – касаційної скарги. Звісно, неприємним моментом є скасування рішення судді вищестоящою інстанцією. Це свідчить про некомпетентність, нефаховість цього судді щодо вирішення того чи іншого питання. Найчастіше судові помилки полягають у присудженні несправедливо суворих покарань. Дуже рідко трапляються на практиці випадки, коли суддя призначив несправедливо м'яке покарання. Це «вимагає деякої переоцінки поняття справедливості в моральній свідомості окремих суддів, а також слідчих та прокурорів» [6, с. 39].

Судді завжди намагаються прийняти таке рішення, яке б не було оскаржене до вищестоящої інстанції. Представники Феміди повинні діяти в інтересах держави та суспільства. На думку Н. Радутної, «почуття справедливості, прагнення до пошуку справедливості у них повинно бути розвинене в найбільшій мірі» [7, с. 61–62].

А. Боннер вважає, що, якщо судові постанови не відповідають вимогам законності і обґрунтованості, вони є несправедливими. Вчений зазначає: «Водночас додаткова класифікація незаконних і необґрунтованих судових постанов ще і в якості несправедливих часом об'єктивно може сприяти змішанню різних правових і соціальних категорій – законності, обґрунтованості і справедливості. Навпаки, категорія справедливості вкрай необхідна для уточнення окремих характеристик судових постанов у тих випадках, коли рішення суду або за суттю, або за формою відповідають вимогам закону» [8, с. 91].

На думку Н. Чечіної та А. Екімова, судові рішення є несправедливим у таких випадках: 1) якщо норма, що застосовується судом, є несправедливою; 2) якщо судом була вибрана не та норма права; 3) якщо обставини справи в необхідній мірі судом не встановлені; 4) якщо

юридична норма була вибрана правильно, але неправильно розтлумачена [9, с. 19]. А. Боннер зазначає, у яких випадках рішення суду є несправедливим: 1) це ситуація, коли суд не міг винести справедливе рішення у зв'язку з тим, що сама норма права в тій чи іншій частині несправедлива; 2) ситуація, коли в рамках закону суд не знайшов найбільш оптимального відповідно до особливостей конкретного випадку варіанту вирішення справи; 3) ситуація, коли рішення відповідає певній правовій нормі, проте воно було винесене без врахування інших положень галузі права в цілому [8, с. 91].

Взагалі поняття «справедливе судочинство» можна розглядати так: 1) в матеріальному аспекті, тобто як прояв справедливості в усіх судових рішеннях по суті; 2) повинна гарантуватися процесуальна справедливість. Це означає розгляд справ згідно з певними судовими процедурами (що є дуже складно). Суд під час вирішення справи повинен керуватися законом, проте не усі закони справедливі. У літературі констатується деяка утопія переваги законності, відповідно до якої всі норми цілком зрозумілі, не протирічать одна одній, відомі усім громадянам, для них не є характерною зворотна сила [10, с. 45].

Така невизначеність під час вирішення справи судом призводить до того, що право не може визначити результат у конкретних справах. Як наслідок, на рішення судді будуть впливати інші чинники, а не справедливість. Небезпечним чинником є непрофесійність судді. Ознакою невизначеності є наявність саме таких норм, які призводять до різних результатів, прогалин. Доказами того, що існує невизначеність, є окремі думки суддів, в яких часто відображаються факти незгоди суддів у питаннях права, а також рішення різних судів, що суперечать одне одному [11, с. 101]. Взагалі питання окремих думок суддів та реалізації в них принципу справедливості потребує окремого дослідження.

Вважаємо, що така невизначеність під час здійснення судового правозастосування є небезпечним явищем, бо вона породжує зловживання з боку судді, корупцію тощо.

Проблемою на практиці є те, що в українському законодавстві відсутнє визначення поняття «справедливість». С. Степанова влучно зазначає: «Виникають випадки, коли закон є справедливим, але загальним, тому втілення ідеї справедливості у судочинстві є гарантією виправлення цього недоліку. Окремі недоліки змістової справедливості, зумовлені такою рисою права, як загальність, може компенсувати суд. Так, гнучкість нормативно-правових актів надає суддям можливість розвивати і пристосовувати право, а також застосовувати закони на свій розсуд. Прикладами подібної гнучкості у кримінальному процесі є повноваження судді призначати кримінальне покарання нижче від нижчої межі, обирати покарання в межах альтернативної санкції чи звільняти від відбування покарання з іспитовим строком тощо. Завдяки статті 3 Цивільного кодексу України, згідно з якою справедливість, добросовісність та розумність передбачені як загальні засади цивільного законодавства, судді під час здійснення правосуддя в цивільних справах дуже часто компенсують недоліки закону, застосовуючи згадані засади у своїх рішеннях при зменшенні розміру штрафів за невиконання договірних зобов'язань, за заборгованість з аліментів, за невиконання середнього заробітку за весь час затримки розрахунку у разі звільнення та в інших випадках» [12, с. 123].

На думку С. Степанової, «справедливість є однією з фундаментальних цінностей, яка наповнюється змістом в праві та визначає ціннісну природу самого права в цілому». Вчена вважає, що Конституцію України доцільно було б доповнити засадою справедливості, оскільки вона має важливе значення під час здійснення правосуддя. Тоді у складних справах національні суди зможуть застосовувати таку засаду, як справедливість, оскільки і в процесуальних кодексах України, і в Основному Законі можна прослідкувати її ідеологію. У європейських стандартах закріплене право на справедливий суд. С. Степанова вважає, що справедливість повинна бути закріплена у всіх процесуальних кодексах, а застосовувати її слід поряд із засадою верховенства права, оскільки відсутнє законодавче визначення терміна «справедливість» [12, с. 131].

Вважаємо, що для того, щоб рішення було справедливим, суд повинен бути незалежним та неупередженим. Якщо в судовій гілці влади пануватиме корупція, «телефонне право», то ніякої справедливості не слід очікувати. Кожен може звертатися за захистом

своїх прав, право на доступ до суду буде, але захисту порушених прав не слід очікувати. Суд повинен справедливо застосовувати норми права, бути неупередженим та мати рівне ставлення до всіх.

На думку О. Ткачука, справедливі судді мають забезпечувати рівноправність сторін. Вчений зазначає, що справедливим є тільки той суддя, який «забезпечив рівність громадянина не тільки перед матеріальним, а й процесуальним законом, належним чином організував змагальний для сторін процес. «Справедливість, як і істина, – це єдність процесу і результату» (Г.В.Ф. Гегель). Саме тому міжнародні стандарти передбачають право на судовий захист у рамках справедливого розгляду, а не тільки справедливого рішення» [13].

С. Кривошеєв справедливо зазначає: «Справедливість по суті справи не збігається з законністю. Часом буває так, що в рамках закону той, хто застосовує право, знаходить правильне рішення з вузькоюридичної точки зору, проте з врахуванням індивідуальних особливостей випадку таке рішення може бути справедливим не завжди. Таким чином, справедливість має в юридичній практиці самостійне значення. Вона є однією із провідних основ під час вирішення юридичних справ, коли суду надається свобода розсуду, коли суд здійснює функцію з індивідуального регулювання» [14].

На думку С. Кривошеєва, справедливим є те рішення, яке є найкращим у даній ситуації. Лише внаслідок правильного встановлення обставин справи, відповідного аналізу, правильного тлумачення норм права суддя може прийняти розумне рішення. Суддя повинен реалізувати у своєму рішенні «найбільшу міру справедливості» [14]. Моральне обличчя судді є умовою втілення справедливості у судових рішеннях.

Висновки. Отже, на підставі наведеного ми дійшли таких висновків. Під час здійснення правосуддя суддя повинен забезпечувати принцип справедливості. Приймати рішення він повинен на підставі закону та свого внутрішнього переконання. Справедливим є лише законне рішення, адже внутрішнє переконання у кожного своє і не завжди є справедливим у тій чи іншій ситуації. На практиці проблемним питанням є те, що для однієї сторони, як правило, рішення є справедливим, а для іншої сторони – несправедливим. Судді під час прийняття рішень повинні дотримуватися принципу рівності всіх перед законом та судом і забезпечувати право на доступ до правосуддя, що в умовах пандемії COVID-19 є досить проблематичним. Вважаємо, що складовою частиною справедливості правосуддя є повне фактичне виконання судового рішення. В Україні великою проблемою є те, що судові рішення не виконуються або виконуються не фактично, тобто формально закриваються виконавчі провадження, а реального виконання немає. Тоді який сенс правосуддя? Робота суддів зводиться нанівець.

Вважаємо, що для подолання кризи в судовій гілці влади потрібно подолати корупцію. Наступним кроком має стати посилення відповідальності суддів за несправедливі, замовні рішення. Проте зазначене питання потребує окремого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Горевой Е.Д., Козьявин А.А. Справедливость судебного разбирательства как условие свободной оценки доказательств в российском уголовном процессе. *Мировой судья*. 2007. № 12. С. 16–20.
2. Лукайдез Л. Справедливое судебное разбирательство. Комментарий к п. 1 ст. 6 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. *Российская юстиция*. 2004. № 2. С. 10–11.
3. Папкова О.А. Усмотрение суда. Москва : Статут, 2005. 413 с.
4. Гуйван П.Д. Право на справедливый суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами. Харків : Право, 2019. 584 с.
5. Явич Л.С. Общая теория права. Ленинград, 1976. 285 с.
6. Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Котов Д.П. Судебная этика. Воронеж, 1973. 271 с.
7. Радутная Н.В. Народный судья. Москва : Юрид. лит., 1977. 144 с.

8. Боннер А.Т. Законность и справедливость в правоприменительной деятельности. Москва : Российское право, 1992. 320 с.
9. Чечина Н.А., Экимов А.И. Категория справедливости в советском гражданском процессуальном праве. *Материальное право и процессуальные средства его защиты*. Калинин, 1982. 183 с.
10. Fuller L. *The Morality of Law*. Yale University Press, 1969. 262 p.
11. Таманага Б. Верховенство права. Історія. Політика. Теорія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.
12. Степанова С.В. Європейські стандарти права на справедливий суд та їх імплементація у національне законодавство України: конституційно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ ; Ужгород, 2018. 216 с.
13. Ткачук О. Чи справедливі українські судді. *Закон і Бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/120851-chi_spravedlivi_ukrainski_suddi (дата звернення: 10.09.2021).
14. Кривошеев С. Справедливость как основная составляющая правосудия. URL: <http://practicegroup.ru/dela-i-publikatsii/publikatsii/spravedlivost-kak-osnovnaya-sostavlyayushchayapравosudiya/> (дата звернення: 17.10.2021).

